

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2021-41-1-62-67>

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ: ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Капліна Г.А., Леонова Д.О.

ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS: PUBLIC LEGAL ASPECT

Kaplina H., Leonova D.

У статті проаналізовані публічно-правові наслідки зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві. Встановлено зв'язок між зловживанням сторонами процесуальними правами та нівелюванням деяких основних завдань судочинства.

Робиться висновок, що проблема зловживання процесуальними правами повинна розглядатися не лише як порушення прав іншої сторони, але і як нанесення репутаційної та матеріальної шкоди судовій владі.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, затягування цивільного процесу, недобросовісне користування процесуальними правами, публічно-правовий інтерес держави.

Постановка проблеми. Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Зловживання процесуальними правами різко дисонує із завданнями та цілями як цивільного судочинства, так і правосуддя загалом. Недобросовісне користування процесуальними правами стає дедалі розповсюдженою практикою серед учасників цивільного процесу. Іноді адвокати чи інші представники навмисне обирають тактику «затягування» процесу для отримання бажаного результату. Зловживання процесуальними правами завжди має соціальну небезпеку, що полягає в тому, що зовні дії особи протікають у правовому полі, реалізуються

права, надані законом, але, метою цих дій є маніпулювання законом для досягнення своєї мети, шляхом порушення законних інтересів інших учасників процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вчених, які займаються дослідження теми зловживання процесуальними правами слід виокремити С. Бичкову, Б. Колеснікова, В. Петренка, Ю. Цал-Цалко, Т. Цувіну. Об'єктом дослідження вчених часто стають порушення приватно-правових інтересів та прав учасників процесу, як наслідок зловживання процесуальними правами, однак, шкода публічним інтересам держави все ще залишається поза увагою правників.

Метою дослідження є аналіз впливу зловживання учасниками справи своїми процесуальними правами на публічно-правові інтереси судової влади, держави та здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу дослідження. До кінця 2017 року добросовісність використання процесуальних прав учасникам процесу було питанням особистим та майже не підлягало контролю. Внаслідок чого, очевидно стала проблема відсутності правового врегулювання зловживання процесуальними правами для зменшення проявів маніпулювання процесуальним законом, затягування процесів, уникнення відповідності, тощо. Саме тому до нової редакції Цивільного процесуального кодексу України [1] (далі – ЦПК України) було введено таку правову новелу як зловживання процесуальними правами. Зокрема, закріплено невичерпний перелік дій, які залежно від конкретних обставин, суд може визнавати зловживанням процесуальними правами (стаття 44 ЦПК України) та відповідні санкції (стаття 148 ЦПК України).

Нормативне закріплення зловживання процесуальними правами та відповідних санкцій за такі дії, викликало шквал як критики, так і схвалення.

Прихильники таких нововведень вказують, що дисциплінуватиме учасників судового процесу та стимулюватиме їх добросовісно користуватись процесуальними правами та сприяти суду у виконанні його функцій [2]. Опоненти вказують, що інститут зловживання процесуальними правами є необхідною складовою ефективного судового захисту, однак, введені норми є досить недосконалими та обминають увагою складні способи здійснення зловживання процесуальним правом [3, с.23].

Для того, щоб розкрити сутність порушення інтересів держави при зловживанні учасниками процесу своїх прав, пропонуємо звернутися до практики Європейського суду з прав людини про застосування статті 6 Конвенції з прав людини та основоположних свобод [4] (право на справедливий суд) та статті 17 (заборона зловживання правами). В

своїх рішеннях, Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що це роль національних судів організувати судові провадження таким чином, щоб вони були без затримок та ефективними [5] і запобігання неналежній та такій, що затягує справу, поведінці сторін у цивільному процесі є завданням саме державних органів [6].

Неможливість суду ефективно протидіяти недобросовісно створеним учасниками справи перепонам для руху справи є порушенням частини першої статті 6 згаданої Конвенції [7]. Роль національних судів полягає у швидкому та ефективному розгляді справ [8].

Заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання. Обмеження права на доступ до правосуддя відповідатимуть п. 1 ст. 6 Конвенції за умови, що вони мають законну мету і що існує розумна співмірність між засобами, що використовуються, і поставленою метою [9].

Крім того, додатково до Рекомендації «Комітет міністрів – державам-членам відносно шляхів полегшення доступу к правосуддя» № R (84) 5 КМ Ради Європи від 28.02.1984г. «Принципи цивільного судочинства, спрямовані на вдосконалення судової системи» сформульовано правило «відносно обоєї сторони повинні застосовуватися санкції, якщо вона, отримавши судове повідомлення, не здійснює процесуальних дій у строки, встановлені законом чи судом. З урахуванням обставин до таких санкцій можуть відноситися позбавлення права на процесуальну дію, рішення про відшкодування шкоди і судових витрат, накладення штрафу и

залишення заяви без розгляду» (пункт 2 принцип 1) [10].

Системний аналіз судової практики ЄСПЛ стосовно права на доступ до правосуддя показує, що забезпечення ефективного, своєчасного розгляду справи та добросовісної поведінки учасників, покладено саме на суд як на орган, що здійснює правосуддя та керує процесом розгляду справи.

Якщо проаналізувати дії, що можуть бути розцінені судом як зловживання процесуальними правами, передбаченими ЦПК України (стаття 44), можна зробити висновок, що зловживання процесуальними правами має на меті настання таких наслідків:

- затягування процесу;
- штучне ускладнення справи, що перешкоджає винесенню рішення або вчиненню процесуальних дій;
- сутяжництво.

У зв'язку з подіями 2020-2021 років, сторони судового провадження можуть використовувати і пандемію та протиепідеміологічні заходи COVID-19, аби відтермінувати розгляд справи.

На сьогоднішній день все ще формується наукові та практичні підходи до розуміння категорії «зловживання процесуальними правами». Так, Верховний Суд вказує, що зловживання процесуальними правами може мати форму штучного ускладнення цивільного процесу, ускладнення розгляду справи в результаті поведінки, що перешкоджає винесенню рішення у справі або вчиненню інших процесуальних дій [11].

У кожному випадку зловживання процесуальними правами настають негативні наслідки не лише для протилежної сторони, а і для суду, судової влади та держави загалом.

При затягуванні справи учасником процесу або штучному ускладненні справи, час розгляду значно збільшується, а ефективність знижується. Це не лише призводить до репутаційних втрат, коли громадяни кажуть

про судовий захист прав «це довго, неефективно», «через рік розгляду справи я більше витрачу нервів та грошей, ніж поверну боргу з боржника» тощо. Зловживання учасниками процесуальними правами також призводить до «штучної» завантаженості суддів. Коли за певний проміжок часу можна було б розглянути більшу кількість справ, а через недобросовісне затягування процесів учасником, одна справа розглядається довше, ніж це необхідно. На те, що навмисні дії зацікавлених осіб, спрямовані на затягування розгляду справ, перешкоджають своєчасному розгляду справ, суддівська спільнота вказує досить давно [12].

Загальновідомо, що Вища Рада правосуддя надала рекомендації Державній судовій адміністрації України та Раді суддів України застосовувати показники середньої тривалості розгляду судових справ при ухваленні рішень та здійсненні заходів з питань організації забезпечення діяльності судів. Показники середнього часу, необхідного для розгляду судових справ, можуть бути використані для визначення нормативної чисельності суддів та слугувати підставою для визначення пріоритетів фінансового забезпечення судової влади. Таким чином, недобросовісне затягування розгляду справ може мати негативний вплив не лише на строки розгляду справ, їх кількість, а і поглиблювати проблему кадрового дефіциту судової системи.

Слід зауважити, що проблема своєчасності та розумності строків розгляду справ є багатоаспектною та не зводиться виключно до негативних наслідків зловживання сторонами своїми процесуальними правами. Однак, на нашу думку, недобросовісне використання процесуальних прав учасниками справи, умисне затягування справ, сутяжництво призводить до штучного завантаження суддів, подовження строків розгляду, та як

наслідок, є однією з причин кадрового дефіциту.

З метою запобігання зловживанням процесуальними правами суд може застосовувати різні заходи процесуального примусу, серед яких попередження, видалення із зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід свідка. Однак вирішення суддями у кожному конкретному випадку меж та мотивів добросовісного використання процесуальних прав все ще має ряд спірних питань. Як у правозастосуванні, так і в теорії права неможливо уніфікувати ознаки зловживання процесуальними правами, оскільки до кожної справи, процесуальної дії слід підходити індивідуально в залежності від мотивів, способів ефективного захисту та умислу учасника.

Висновки. Забезпечення добросовісної поведінки учасників процесу у публічно-правовому аспекті – це питання доступу до правосуддя, ефективного та своєчасного розгляду справ. Вважається доцільним окреслити проблему зловживання процесуальними правами не лише як таку, що порушує права протилежної сторони, інших учасників процесу, а і як таку, що наносить матеріальну шкоду системі судової влади та репутаційну шкоду щодо своєчасності та ефективності здійснення правосуддя в Україні. Причинно-наслідковий зв'язок між зловживанням процесуальними правами учасниками процесу, та порушенням публічно-правових інтересів полягає, по-перше, в унеможливленні виконання завдань судочинства щодо своєчасного та ефективного розгляду справ, по-друге, сприяє посиленню кадрового дефіциту судової системи.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

2. Бортман О., Подолева А. Що Верховний Суд визнає зловживанням процесуальними правами? // Юридична Газета, 15 січня 2019 р., №1 – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shcho-verhovniy-sud-viznae-zlovzhivanniam-procesualnimi-pravami.html>

3. Колесников Б. Зловживання цивільними процесуальними правами: новела цивільного процесу / Б. Колесников // Цивільне право і процес. – 2018, – №7. – С. 22-27/

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Шульга проти України", № 16652/04, від 02.12.2010 - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_625#Text

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Мусієнко проти України" № 26976/06, від 20.01.2011 - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_635#Text

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Смірнова проти України», № 36655/02 від 08.11.2005 - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Красношапка проти України», N 23786/02 від 30.11.2006 - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_137#Text

9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бруаль Гомес де ля Торре проти Іспанії», №155/1996/774/975 від 19.12.1997 - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58127&filename=001-58127.pdf>

10. Рекомендація R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи №994_126 від 28.02.1984 - Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126#Text

11. Постанова КЦС ВС від 06 вересня 2018 року, справа № 552/2378/17 - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>

12. Аналіз порушення процесуальних строків при розгляді справ в порядку цивільного судочинства. Сайт судової влади України - Електронний ресурс. – Режим доступу:



https://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/strok/

References:

1. Civil Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of March 18, 2004 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 2004. - № 40-41, 42. - Ст. 492.

2. Bortman O., Podoleva A. What does the Supreme Court recognize as an abuse of procedural rights? // Yuridichna Gazeta, January 15, 2019, №1 - Electronic resource. - Access mode: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shcho-verhovniy-sud-viznae-zlovzhivannyam-procesualnimi-pravami.html>

3. Kolesnikov B. Abuse of civil procedural rights: a novel of the civil process / B. Kolesnikov // Civil law and process. - 2018, - №7. - P. 22-27 /

4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950. Ratified by Law № 475/97-BP of 17.07.971 Electronic resource. - Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Judgment of the European Court of Human Rights in the case "Shulga v. Ukraine", № 16652/04, dated 02.12.2010 - Electronic resource. - Access mode:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_625#Text

6. Judgment of the European Court of Human Rights in the case "Musienko v. Ukraine" № 26976/06, dated 20.01.2011 - Electronic resource. - Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_635#Text

7. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Smirnova v. Ukraine, № 36655/02 of 8 November 2005 - Electronic resource. - Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text

8. Judgment of the European Court of Human Rights in the case "Krasnoshapka v. Ukraine", N 23786/02 of 30.11.2006 - Electronic resource. - Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_137#Text

9. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Brual Gomez de la Torre v. Spain, 5155/1996/774/975 of 19 December 1997 - Electronic resource. - Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58127&filename=001-58127.pdf>

10. Recommendation R (84) 5 of the Committee of Ministers to member states on the principles of civil procedure aimed at improving the judicial system №994_126 of 28.02.1984 - Electronic resource. - Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126#Text

11. Resolution of the CCS of the Supreme Court of September 6, 2018, case № 552/2378/17 - Electronic resource. - Access mode: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>

12. Analysis of violation of procedural deadlines in the consideration of cases in civil proceedings. Website of the Judiciary of Ukraine - Electronic resource. - Access mode: https://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/strok/

Kaplina H., Leonova D. Abuse of procedural rights: public legal. – Article.

The article analyzes the public legal consequences of abuse of procedural rights in civil proceedings. A connection has been established between the abuse of procedural rights by the parties and the leveling of some of the main tasks of legal proceedings.

The article substantiates the connection between the abuse of procedural rights by the participants in the process and the violation of public law interests of the state. These violations consist, firstly, in the impossibility of fulfilling the tasks of timely and effective consideration of cases, and secondly, it contributes to an increase in the personnel shortage of the judicial system.

Analyzed the practice of the European Court of Human Rights on the ratio of access to justice and abuse of procedural rights, the boundaries of fair use of procedural rights by the parties.

It is concluded that the problem of abuse of procedural rights should be considered not only as a violation of the rights of the other party, but also as causing reputational damage and material damage to the judiciary.

Key words: *abuse of procedural rights, protraction of civil proceedings, unfair use of procedural rights, public law interest of the state.*

Каплина Г.А., Леонова Д.А. Злоупотребление процессуальными правами: публично-правовой аспект. – Статья.

В статье проанализированы публично-правовые последствия злоупотребления процессуальными правами в гражданском судопроизводстве. Установлена связь между злоупотреблением сторонами процессуальными правами и нивелированием некоторых основных задач судопроизводства.

Делается вывод, что проблема злоупотребления процессуальными правами должна рассматриваться не только как нарушение прав другой стороны, но и как нанесение репутационного вреда и материального ущерба судебной власти.

Ключевые слова: *злоупотребление процессуальными правами, затягивание гражданского процесса, недобросовестное пользование процессуальными правами, публично-правовой интерес государства.*

Авторська довідка:

Капліна Галина Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Леонова Дар'я Олександрівна – асистентка кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Стаття надійшла до редакції: 20 квітня 2021 р.